

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 14/1 2025 s. 90-101, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

HALİDE EDİP ADIVAR'IN EĞİTİMİNDE DİN VE BİLİMİN ETKİSİ

Mehmet GÜL*

Geliş Tarihi: 22 Kasım 2024

Kabul Tarihi: 19 Şubat 2025

Öz

Bu makalede Halide Edip'in hatıraları ve çeşitli yazılarının ışığında yazarın eğitim sürecinde din ve bilime hangi kanallardan ulaştığı ve bunların yazar üzerinde hangi düzeyde etkili olduğu üzerinde durulmaktadır. İlk aşamada Halide Edip'in hem ninesi Eyüpsultanlı Nakiye Hanım hem sosyal çevresi hem de okuduğu bazı hikâye kitapları vasıtasıyla edindiği geleneksel İslâmî anlayış ön plana çıkar. Rum Okulu, Amerikan Koleji bağlamında Hristiyan kültürü ve liberal düşünce yazarın eğitimindeki ikinci aşamayı oluşturur. Halide Edip'in özellikle Rum Okulu'ndaki öğretmeni Kyria Ellenie ile kurduğu duygusal bağ, öksüz olduğu için ona bir anne gözüyle bakması ve bunun sonucunda Hristiyanlık dinine karşı olumlu bir bakış açısı geliştirmesi dikkati çeker. Evlendikten sonra eşi Salih Zeki'nin bilimsel düşünce noktasındaki yönlendirici konumu ve bu konudaki tutuculuğu Halide Edip'in eğitim sürecinin üçüncü aşamasını oluşturur.

Anahtar Sözcükler: Halide Edip, Rum, kolej, eğitim, din.

THE IMPACT OF RELIGION AND SCIENCE ON HALIDE EDİP ADIVAR'S EDUCATION

Abstract

In the light of Halide Edip's memories and various writings, this article focuses on the channels through which the author reached religion and science during her education and to what extent these had an impact on the author. In the first stage, the traditional Islamic understanding that Halide Edip acquired through her grandmother Nakiye Hanım from Eyüpsultan, her social circle, and some of the story books she read comes to the fore. Greek School, Christian culture and liberal thought in the context of the American College constitute the second stage in the author's education. It is noteworthy that Halide Edip's emotional bond with her teacher at the Greek School, Kyria Ellenie, looked after her as a mother since she was an orphan, and as a result, she developed a positive perspective towards the Christian religion. After her marriage, her husband Salih Zeki's guiding position in scientific thought and his conservatism on this subject constitute the third stage of Halide Edip's education process.

Keywords: Halide Edip, Greek, college, education, religion.

* Dr. Öğr. Üyesi; Bingöl Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mgul@bingol.edu.tr

Giriş

Eğitim, hayatın ayrılmaz bir parçası olmakla birlikte kişilik ve kimliğin gelişimine yön veren temel olgudur. “İnsan, kendi varlığını duyumsamaya başladığı andan itibaren bir anlam ve anlama arayışı içerisine girer” (Oruç, 2020, s. 169). Eğitim denilen olgu da bu aşamadan itibaren başlar. CAREL’e (2003) göre insanın ilk çocukluk dönemi eğitim açısından en uygun zamandır ve zengin bir öğrenme potansiyeli taşıyan bu zaman diliminden eğitim için akla gelen her şekilde faydalanılmalıdır (s. 120). Nitekim Halide Edip de 1909’da kaleme aldığı Fenn-i Etfal adlı makalesinde insandaki öğrenme yeteneğinin en güçlü olduğu dönemin çocukluk dönemi olduğunu belirtir (Balcı, 2019, s. 63,157). Halide Edip’in çocukluk yaşantıları ve bu dönem aldığı eğitimin niteliği, yaşamının sonraki dönemleri üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Yazar gerek romanlarında gerekse diğer eserlerinde kız çocuklarının eğitimine büyük önem verir. Ayrıca yazarın hayatına bakıldığında öğretmenlik, müfettişlik yaptığı ve eğitimle ilgili hemen her konuda yazmayı, sahada aktif bir şekilde çalışmayı kendine görev bildiği görülür (Altın, 2019, s. 1887). Bütün bunlar yazarın eğitimi, özellikle kız çocuklarının eğitimini önemseydiğini gösterir.

20. yüzyıl Türk edebiyatının önde gelen yazarlarından Halide Edip Adıvar, Osmanlı Devleti’nin yıkılmaya yüz tuttuğu bir zamanda dünyaya gelir. Devlet ve toplum sathında büyük bir karamsarlığın hâkim olduğu bu dönemde eğitim kurumları yetersiz olmakla birlikte Batı tarzı eğitim kurumları varlık göstermeye başlar. Söz konusu eğitim kurumlarında eğitim alan Halide Edip’in çocukluk ve ilk gençlik döneminde aldığı eğitimin niteliği, akranlarından farklı bir kişiliğe sahip olmasını sağlar. “1500’li yıllarda İspanya’daki engizisyonandan kaçıp Bursa’ya yerleşen” (Çalışlar, 2011, s. 10) Yahudi kökenli bir aileye mensup olan Halide Edip’in babası Mehmet Edip “küçük Halide’yi hayran olduğu İngilizlerin terbiye usullerine göre yetiştirir” (Balcı, 2019, s. 30). Onun İslâmî bir kültürel altyapıya sahip olan okul veya medreselerde okumasına izin vermez. İlk olarak Kyria Ellenie adlı bir Rum okulunda, sonra da Üsküdar Amerikan Koleji’nde eğitim almasını sağlar. Bunun yanında özel hocalar tutarak evde eğitimini tekmil eder. Böylece İslam kültürünün etkin olduğu Osmanlı eğitim kurumlarından uzak tutmaya çalışır. Ancak dindâr bir kadın olan annesi Eyüpsultanlı Mevlevi Nakiye Hanım’ın öksüz kalan torunu küçük Halide üzerindeki etkisine mâni olamaz. Böylece Halide Edip hem geleneksel İslâmî anlayışın etkilediği yerli kültürün hem de Hristiyanlığın şekillendirdiği Batı kültürünün etkisinde, ikilemli bir kültür atmosferinde yetişir.

Pozitivist bir anlayışa sahip olan eşi Zeki Salih Halide Edip’in ilk gençlik yıllarındaki bilimsel yöneliminde belirleyici konumdadır. Denilebilir ki küçük Halide ilk psikolojik gelişimi geleneksel İslâmî anlayışın hâkim olduğu aile çevresi ve Hristiyanlık anlayışının hâkim olduğu Rum Okulu ve liberal düşüncenin hâkim olduğu Amerikan Kolejinde; bilişsel gelişimini de din dışı dünya görüşüne sahip eşi Zeki Salih’in yanında sağlar. Yazarın eğitim serüveni dönemin genel eğitim sürecinden farklıdır ve sıra dışı özellikler taşır.

1. Din

Din, insanlık tarihi kadar kadim bir olgudur ve tarih sahnesinde yer alan bütün milletlerde insan ve toplum hayatına yön veren bir özelliğe sahiptir. “Dini yaşayışı; duygular, düşünce ve tasavvurlar, ilgi ve eğilimler, istek ve idealler, hareket ve faaliyetler, törenler, sosyal ilişkiler, ahlâkî ve estetik yönelişler gibi insanı tanımlayan bütün ruhî süreçler içerisinde izlemek mümkündür” (Hökelekli, 2011, s. 7). Dini; mutluluk, nûr, en üstün istek, en güçlü

dayanak ve aklın neticesi olarak tanımlayan Hz. Ali (as.), insan hayatının temel dinamiklerinin sağlıklı işlemesi için dinin zarurî olduğuna inanır (Âmedî, 2018, s. 122-123). Ancak insan, dini algılama ve yaşama noktasında birbirinden farklı eğilimler gösterir. Bazı insanlar dinin temel prensiplerini dikkate alarak onu anlayarak, hissederek yaşama eğilimi gösterirler, bazıları ise köklü ve geniş bir tahkikatta bulunmadan dini geleneksel yapısıyla kabul eder ve yüzeysel bir dini anlayışla yaşamlarını düzenlerler. Halide Edip'in eğitim sürecinin ilk yıllarında geleneksel dini anlayışın önemli bir yer tuttuğu görülür.

1.1. Geleneksel İslâmî Anlayış

Halide Edip hatıralarında hayal meyal hatırladığı çocukluğunda dine dair ilk etkinin ninesi Eyüpsultanlı Nakiye Hanım'da sezdiği Mevlevilik olduğunu ifade eder. Dayısı Mevlevi tekkesinin türbedarı olan Nakiye Hanım'ın gösterişe kaçmadan muntazam bir şekilde namaz kılması, oruç tutması ve dini bir kıyafete sahip olması Halide Edip'in dikkatini çeken yönleridir (Adıvar, 2014, s. 19). Haminnesi Halide'ye devamlı dini telkinlerde bulunur, geceleri yatmadan önce İhlas ve Fatıha surelerini, pazartesi ve perşembe günleri Yasin Suresini okumasını; bunun yanı sıra beş vakit namaz kılmasını tembihler (Uluköse, 2006, s. 20). Nakiye Hanım böylece torununu dini bir yaşantıya adapte etmeye çalışır.

Küçük Halide'nin sütninesini ziyarete gitmesi ve sütninesinin onu Süleymaniye Camii'ne götürmesi yazarın çocukluğunda geleneksel dini ritüellerle tanışmasını sağlar. Camiye giderken sokakların "yüzü peçeli gençler, rengârenk çarşafly kadınlar, ellerinde tespih çeken erkeklerle dolu" (Adıvar, 2014, s. 71) olması Halide Edip'in dikkatini çeken hususlardır. Camide karşılaştığı manzarayı olumlu bir şekilde tasvir eder: "Süleymaniye Camii'nde bir mukabele, caminin etrafındaki o kurşun renkli binaların senfonisi beni adeta sarhoş etti. İçimde ilahi bir ahenk akını var gibi idi" (Adıvar, 2014, s. 71). Burada namaz kılma, Kuran tilaveti ve ilahi okuma, vaaz verme gibi İslâmî ibadet şekilleri; Ramazan, oruç, iftar, teravih vb. İslâmî kavramlara aşına olan Halide Edip caminin mahyalarla süslenmiş sade mimarisi karşısında hayranlık duygusuna kapılır. Yazar anılarında Ramazan ayının dini atmosferinde kendini gösteren geleneksel dini motif ve imajlara atıfta bulunur. Ramazan Bayramının sosyal yaşamı nasıl canlandırdığından bahseder. Ramazan ile ilgili gördüğü motif ve imajlar daha çok halkın geleneksel inancından kaynaklandığı için yazarda tasavvufi halk edebiyatı merakını besleyen bir özellik taşır.

Halide Edip'in ailede kendine en yakın gördüğü ve daha çok vakit geçirdiği kişi ninesidir. Onunla geçirdiği vakitler ve gittiği mekânlar daha çok dini bir renk taşır. Kutsallık atfedilen günlerin, gecelerin ve bayramların aile üyeleri tarafından beraber kutlanması, ailevi bağları güçlendirir, çocukluk hatıralarında unutulmaz izler bırakır ve kişiyi ailenin dini inancına tabi olmaya sevk eder (Hökelekli, 2011, s. 259). Halide Edip Batı tarzı bir yaşam biçiminden yana olmasına rağmen çocukluğunda yaşadığı dini atmosferin etkisi başta romanları olmak üzere onun yaşamının birçok alanında etkisini göstermeye devam eder.

Halide Edip'i en çok etkileyen dini kaynak Süleyman Çelebi'nin Mevlid'idir. Özellikle Hz. Muhammed'in (saa) gözlerini dünyaya açar açmaz günahkârlar için Allah'a yalvardığı bölüm yazarın ruhunda önemli etkiler meydana getirir (Adıvar, 2014, s. 152). Çocukluk dönemi üzerinde keskin bir etki bırakan bu tür dini/duygusal metinler yazarın hayatının sonraki evrelerinde ve sanatında yer yer etkisini gösterir. Özellikle Sinekli Bakkal romanında kendini belli eden bu dini/tasavvufi renk yazarın çocukluk dönemindeki yaşantılardan bir yansımadır

(Adıvar, 2014, s. 80-83). Bu yüzden onun sanatında ve özellikle romanlarında din hayatın her boyutuna rengini veren bir dünya görüşü ve bir yaşam tarzı olarak değil, mistik bir duyuş ve geleneksel bir yönelim olarak ifadesini bulur. Halide Edip'in özellikle Ramazan ayında Süleymaniye Camii ve çevresinde şahit olduğu atmosfer onda esaslı bir dinî düşüncenin gelişmesine neden olmaz, ancak dini vecibelerin yerine getirilmesi esnasında oluşan tablo yazar için görselliğe dayanan estetik bir haz kaynağıdır:

Süleymaniye'ye teravih namazını kılmaya gittik. Sokaklar hareket halinde yüzlerce fenerle doluydu. Kalabalık bir ateş böceği kafilesi halinde hareket ediyor ve minarelerden "Allahu Ekber, Allahu ekber" havaya yayılıyordu. Bu akşam ilk defa mahya denilen şeyi gördüm. Minareden minareye havadan uzanan ışıktan yazılar, mavi mavi kubbede ne garip ve tabiatüstü bir nur tecellisi... (...) Nihayet yine Süleymaniye'ye vasıl olduk. Şimdi gündüzün kurşunîye kaçan hava altın yaldızlı. Havada titreyen yüzlerce kandilin altında muazzam bir kalabalık diz çökmüş oturuyor. Bir tek boş yer yok. Bu, adeta üzerinde her çeşit renk, yaş, kıyafet ve cins insanlardan örülmüş bir halıya benziyor. Kadınlar yukarıda galeride idiler. Nevres Bacı beni kadın sıralarının arasına sıkıştırdığı an, birdenbire "Salliala Muhammed" nidası, yerdeki insanlardan halıyı ayağa kaldırdı. Bir tek ses, imamın sesi, her hareketi idare ediyor. Her hareket muazzam ve karışık bir ahenkle tek falso yapmadan bir hareket senfonisi halinde birbirini takip ediyor. Mütemadi bir ışıltı bu insan külesinin kalktığını, eğildiğini, alınlarının secdeye kapandığını görüyor ve işitiyorsunuz. Nihayet her şey sükût. Bu hareket bana ebediyen devam edecek hissini verdiği an, birdenbire herkes dizlerinin üzerinde kaldı; içlerinden kopup gelen, bir ağızdan havayı sarsan "Âmin, âmin" korusu o muazzam kubbeye çarptı durdu. Camiden çıktık (Adıvar, 2014, s. 73-74).

Süleymaniye Camii ve çevresinde geleneksel dini anlayış hâkimdir. İslam'ın temelini oluşturan tevhit düşüncesi, İslam'ın pratiğe döküldüğü fihri hükümler ve bunların siyasi, sosyal ve bireysel hayatta insana yüklediği sorumluluklar Halide Edip'in din algısında hemen hemen hiç yer almaz. İslam'ın dünya görüşünden ziyade İslam'a ait ritüel ve mabetlerin Halide Edip'te bıraktığı estetik haz ön plana çıkar. Nitekim yazarın çocukluk döneminde Makedonyalı bir muhacirden aldığı Kuran dersleri de aynı çerçevede anlamını bulur: "Hoca, akşamları bizi okutmaya geliyordu. İki tarafında mum yanan rahlede, her gece Kuran okumaya çalışıyordum. Çünkü bize kiraat okutmadılar. Mamafih Kuran'ın ahengi bana çok haz veriyordu" (Adıvar, 2014, s. 85). Bu durum Halide Edip Kuran'ın daha çok sanatsal yönüne ilgi duyduğunu gösterir.

Makedonyalı muhacir hocanın şiddeti bir eğitim metodu olarak benimsememesi Halide Edip'in din algısı üzerinde olumlu bir tesir meydana getirir. Ancak din, insanların yücelik algısını değiştirip dönüştürdüğü gibi kötü niyetli kişilerin öncülüğünde yıkıcı bir algıya da dönüşür (Şahin, 2014, s. 511). Halide Edip'in çocukluğunda dine dair şahit olduğu ve tecrübe ettiği yaşantılarda din hem olumlu hem de olumsuz yönüyle varlığını gösterir. Din adına yapılan bazı uygulamalar ve ahiret tasvirleri içeren bazı kitaplar Halide Edip'in din algısı üzerinde menfi bir etki meydana getirir. Hatıralarında anlaşıldığına göre Halide Edip hastalandığı zaman yeşil sarıklı bir hoca gelip yüzüne okur ve başına üfler. Bunun yanında Arziye Hanım isminde bir kadın cin ve peri söylemine dayalı geleneksel bir tedavi şekli uygular. Bütün bunların sonuçsuz kalması üzerine ilmi vasıtalara dayanan bir tedavi şekli uygulayan Alman Doktor Müllich'in başarılı olması yazarın din algısı üzerinde olumsuz bir etki meydana getirir (Adıvar, 2014, s. 50-51). Yine küçük Halide'nin Süleymaniye camiinde karşılaştığı bazı olumsuz durumlar onun din algısında kırılmalar meydana getirir:

Bir aralık Bacı'yı bıraktım, vaizlerden birinin kürsüsünün önüne dört ayak sürünerek gittim. Solgun yüzlü, gözleri ateş saçan bir vaiz, her insanı ebedî bir cehennem ateşine mahkûm ediyor ve yeryüzünde cenneti hak edebilecek kimse yokmuş gibi konuşuyordu. (...) Ben korktum, sürünerek Bacı'nın yanına gittim, çarşafının içine saklandım. O anda din bana müphem ve korkunç bir şey gibi görünüyordu (Adıvar, 2014, s. 72-73).

Çocuk masum ve nazenin bir edaya sahiptir. Dini konuların anlatımında bu eda ile uyumlu olan cennet tasvirlerinin kullanımı çocuğun dine yönelik algısını olumlu yönde etkiler. Buna mukabil günahkâr bir edaya sahip olmaları kuvvetle muhtemel olan yetişkinlere yönelik anlatımlarda cehennem tasvirlerinin daha etkili olduğu bilinen bir gerçektir. Halide edip henüz çocuk yaşta cehennem tasvirlerinin yoğun ve etkili kullanıldığı vaazlara muhatap olduğundan onda dine karşı olumsuz bir algı oluşur ve bu nedenle din onun hayatının merkezinde yer almaz. Bunun yanında yazarın okuma yazma öğrendikten sonra okuduğu ilk metinlerden biri olan Serencam-ı Mevt adlı risaleden psikolojik anlamda olumsuz etkilenir.

Risalede yetişkinlere yönelik günahkâr insanlarla ilgili ölüm, mahşer ve cehenneme dair tasvirler çocuk yaşta Halide Edip'in dini/duygusal gelişimini olumsuz etkiler. (Adıvar, 2014, s. 87). İslâmî rivayetlerde çocuklara dinin cennet motifiyle anlatılması tavsiye edilirken Halide Edip'e çocukluğunda cehennem motifinin yer aldığı metinler okutulması onun dine karşı yer yer olumsuz bir bakış açısı geliştirmesine sebep olur. Nitekim Sinekli Bakkal romanında İmam Hacı İlhami Efendi insanları cehennem baskısıyla etki altına alan, onların sömüren ve dinden soğutan biridir (Şahin, 2014, s. 512). O, bu yönüyle Halide Edip'in çocukluğundaki olumsuz dini yaşantı ve okumalardan tevarüs eden bir karakter özelliği taşır (Kolcu, 2016, s. 179). Nitekim Sinekli Bakkal romanını bakıldığında Halide Edip, çocukluğunda okuduğu cehennem tasvirlerinden dolayı yaşadığı korku yüzünden "dinin korku unsuru olarak kişiler üzerinde etkiye sahip olmasına karşı çıkar ve dinin zıtlıkların bir bütünü, hoşgörü ve sevgi olarak algılanmasını ister" (Şahin, 2014, s. 512).

Halide Edip'e göre bir öğretmende güzel ahlak gereklidir; aksi halde çocuğun psikolojisi üzerinde olumsuz tesirler meydana gelmesi kaçınılmazdır (Halide Edip, 1327, s. 42). Nitekim Halide Edip çocukluğunda mahalle mektebini görmeye gittiğinde hayal kırıklığına uğrar. Öğrencilere okulu ve dersleri sevdirmek bir yana, aksine onları korkutmaya, şiddete dayalı bir eğitim metoduyla karşılaşır (Doğramacıoğlu, 2017, s. 131). Burada çocuklara ders veren yeşil sarıklı bir hocanın sürekli çocukları sopayla dövdüğüne şahit olur ve oradan hızla uzaklaşarak eve gider (Uluköse, 2006, s. 18). Bunun üzerine babası onun ilk eğitim ve öğretimini mahalle mektebi yerine evde özel öğretmenler eşliğinde almasını uygun bulur. Okula başlama merasimini evde yaptırır. Yazar hatıralarında bu durumu "bana topuklarıma kadar inen bir entari giydirildi ve başıma aynı renk tül den bir örtü örtüldü, evde tören yapıldı ve Kuran okumaya başladım" (Uluköse, 2006, s. 19) sözleriyle anlatır. Bunun yanında Kurban Bayramı'nda camiden yükselen Allahu Ekber zikirleri veya Eyüp Sultan türbesini ziyaret ederek okuduğu dua sonucu ilahi bir vecd hali yaşayan Halide Edip, koyunların kurban edilmesi ve diğer dünyaya ait azapla ilgili okumalar karşısında büyük bir korkuya kapılır (Adıvar, 2014, s. 94-95). Yukarıda da bahsedildiği gibi İslam kültüründe çocukların dini eğitimi ve sağlıklı ruhsal gelişimi için cennet tasvirlerinden yararlanır. Ancak Halide Edip'in ruhsal ve dini eğitiminde bu hususa dikkat edilmediğinden onun İslam'a olan bakışında ikilemli bir algı ortaya çıkar.

1.2. Rum Okulu ve Hristiyan Kültürü

Halide Edip'in eğitim sürecinde en etkili olan isimlerden biri babası Edip Bey'dir. "İngilizlere ve İngiliz terbiyesine hayran olan Edip Bey, kızının giyimi ve beslenmesinde İngiliz terbiyesini örnek al"dığı (Enginün, 1995, s. 33) gibi onun eğitimi noktasında da aynı tavrı gösterir. Kızının yerli okullarda okumasına engel olur ve Halide Edip'i İngiliz eğitim sistemine yakın bulduğu bir Rum okuluna kaydeder. Rum okuluna gitmesini ve Hristiyan kültürüyle aşına olmasını Halide Edip'in eğitim ve öğretiminde bir dönüm noktası olarak kabul etmek gerekir. Çünkü "Yıldız civarında Saray'a mensup tanınmış Hristiyanların küçük çocuklarının gittiği" mektebin "tek Türk çocuğu" Halide Edip'tir. Öksüz ve üvey annesinin soğuk gölgesinde kalan Halide Edip burada Kyria Eleni adındaki öğretmeniyle duygusal bir bağ kurar. "En derin ve en uzun aşkı Kyria Eleni'ye karşı hisseder." Halide Edip'e göre Kyria Eleni şefkat timsali, "başkalarının uğrunda, başkaları namına katlandığı zorluk ve ıstıraptan dolayı yanaklarında derin çizgiler oluşan biridir. Onun "uyandırdığı hayat insiyakı içinde" bir yandan mesut günler geçirirken diğer yandan Rumca öğrenerek Ortodoks Hristiyan kültürüne aşına olur. Rumca şarkı ve şiirler ezberler (Adıvar, 2014, s. 43-45). Böylece Rum Okulu onun dinî kültürle tanışmasının en önemli aşamalardan birini oluşturur:

Kyria Eleni'nin mektebi önünden, muhteşem esvaplı papazların uzun eteklerini küçük oğlanların tuttuğu Ortadoks cenaze alayları geçirdi. Mevta, en yeni esvaplarıyla süslü, yüzü pudralı ve boyalıydı. Bizansa mahsus eski mağalardan geliyormuş gibi bu alay, Kirie Eleisson dini ve ağır bir havayı tekrar ederek geçirdi (Adıvar, 2014, s. 45).

Rum Okulu'nda hâkim olan Hristiyan kültürü Halide Edip'in çocukluk dönemine damgasını vurur. Burada Rum papazlarını taklit eden, Hristiyan kültürüne ait oyunlar oynayan, şarkılar söyleyen yazar, İslam kültürüne tam aşına olmadan Hristiyan kültürüne aşına olur. "Çocukta kendiliğinden, tabii bir duygu olarak varlığını gösteren din taklit, özdeşleşme, örnek alma ve bilgi öğrenme gibi psikolojik süreçlerle şekillenir ve gelişir" (Hökelekli, 2011, s. 259-260). Nitekim Halde Edip Rum okulunda söz konusu süreçleri yaşayarak Hristiyanlığa ait öğretileri içselleştirir. Kişide ahlak, estetik ve dinî gelişimin ilk aşamada entelektüel terbiyeye değil, sosyal çevreye bağlı olduğu düşünüldüğünde bu durumun Halide Edip'te birden fazla dine ait kültürel unsurun bir arada bulunmasına yol açtığı söylenebilir (Carel, 2003, s. 222). Oysa bir milletin kimliğini oluşturan temel zemin kültür ve söz konusu kültürün niteliğini de genellikle din belirler. Eğitim sürecinde, kişinin içinde yaşadığı toplumun kültürel özelliklerinin göz ardı edilmesi, sonraki yıllarda kimlik çatışmasının yaşamasına sebep olur. Nitekim Halide Edip'in Hristiyan kültürünün hâkim olduğu bir okulda eğitim alması onun kişiliğinde yerli düşünceden ziyade Batılı fikirlerin yer edinmesi sonucunu doğurur.

Halide Edip'in çocukluğunun geçtiği mekânlar Müslüman ve Hristiyanların bir arada yaşadığı, kültür çeşitliliğinin göze çarptığı yerlerdir. Bunun yanında eğitim aldığı okulların Hristiyanlara ait olması onda farklı din ve milletlere ait kültürel kodları bir arada barındırır. Çocukluğundaki bu yaşantılar Sinekli Bakkal adlı eserine yansır. Romanda Sinekli Bakkal Sokağı'nı diğer sokaklardan ayıran temel özellik, "değişik kültür, din, ırk ve sınıftan oluşan insanların bir arada yaşadığı bir merkez olmasıdır" (Erkan, 2020, s. 26). Psikologlar 6-12 yaş döneminde okul ve arkadaş gruplarının çocuk üzerindeki etkisinin artmaya başladığı bir dönem olduğunu belirtir (Köse; Ayten, 2012, s. 117). O halde Rum okulunda okuyan Halide'nin buradaki Hristiyan kültürünün ağır bastığı buradaki ortamdan etkilendiği söylenebilir. Nitekim

“çocuk için kavramsal bilgiden çok, sosyal öğrenme çok daha önemlidir” (Hökelekli, 2011, s. 260).

1.3. Amerikan Koleji, Misyonerlik faaliyetleri ve Liberal Düşünce

19. yüzyılın ikinci yarısında Batılıların Osmanlı'daki misyonerlik faaliyetleri, daha çok eğitim kurumları üzerinden ve İstanbul merkezli yürütülür. “Osmanlı başkentini Batı tarzı bir metropole dönüştürme çabası, Tanzimat döneminden (1839-1878) beri süregelen bir çaba” (Kazan, 1995, s. 18-19) olarak varlığını sürdürür. Örneğin Robert Kolej'inin kurulmasında Anadolu'ya misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak için gönderilen Dwight kardeşlerin düşünsel anlamda büyük etkisi vardır (Kazan, 1995, s. 17). Amerika Birleşik Devletleri'ndeki eğitim kurumlarına benzer bir eğitim veren” kolejin sahip olduğu liberal anlayış “köklü İslâmî değer ve inançlara yönelik bir meydan okuma” atmosferi oluşturuyor, “Osmanlı yaşam tarzı ile Batılı yaşam tarzının kendine özgü değerleri arasında bir ikilik (dualism) yaratıyordu” (Kazan, 1995, s. 18). Söz konusu kolejin öğrencilerinden bir olan Halide Edip bu kolejin öğrencilerine sunduğu eğitim ortamını olumlu bir bakış açısıyla anlatır:

Kolej bir bütün olarak yaşantımın üzerinde özgürleştirici bir etkiye sahipti; büyük bir denge getiriyor, bana çok daha farklı keyifler, bulduğum kişisel bir yaşam olanağı sunuyordu. Hâlihazırda güçlü bir niteliğe sahip düşünsel eğilimlerden bazıları, bu yaşamın getirdiği yeni olaylarla birlikte kendilerine daha geniş sahalara buluyorlardı (Kazan, 1995, s. 26).

Halide Edip'in İcadiye'deki Amerikan Kolejine kayıt yaptırması babasının ısrarı sonucu gerçekleşir. İlk Türk mezunu olduğu bu okulun onun üzerinde büyük bir etkisi vardır (Enginün, 2006, s. 395). Burada İngilizce öğrenen yazar, “bir yıl okuduktan sonra Müslüman kız çocuklarının yabancı okullara gönderilmeleri yasak olduğu için” II. Abdülhamid'in emriyle Amerikan Koleji'nden ayrılmak zorunda kalır (Uluköse, 2006, s. 20). Halide Edip kolejdeki eğitimi sırasında İncil dersleri alır. Yazar kolejde bir kültür dersi olarak verilen incil dersinin misyonerlik faaliyetleriyle bir ilgisinin olmadığını, Davud'un (as.) Zebur'unu, Süleyman'ın (as.) felsefi parçalarını okuduğunu belirterek İncil'e yaklaşım tarzının dini olmaktan ziyade kültürel olduğunu ifade eder. Özellikle İngiliz edebiyatında İncil'in önemine dikkati çeker. İngilizce bilip de kültür ve ilimle ilgili olan birinin İncil okumasının bir mecburiyet olduğunu ifade eder (Adıvar, 2014, s. 120-121).

Halide Edip 1899'da on beş yaşında iken tekrar Amerikan Koleji'nde okumaya başlar. Kolej hayatına ikinci defa başladığında on beş yaşında olan Halide Edip bu dönemde daha sorgulayıcı bir kişiliğe bürünür. “Birey, meslek, ideoloji ve din konusundaki ilk bilinçli kararlarını bu dönemde verir. Kimliğini büyük oranda bu dönemde şekillendirir. Din konusundaki kararları da kimliğinin önemli bir parçasıdır. Hayatın anlamına dair varoluşsal sorular da ilk olarak bu dönemde sorulur” (Köse; Ayten, 2012, s. 118). Bu anlayışla hareket eden yazar, Müslüman olmayanların toptan cehenneme gideceği şeklindeki algısından dolayı “muhalif” dinleri araştırmaya yönelir. Kolej kütüphanesi bu anlamda yazarın din hakkındaki araştırmalarına yön verir. Hristiyanlık tarihini okurken bu dine mensup olanların Müslümanlar hakkında “çok dar ve mutaassıp bir görüşleri olduğunu” gözlemler. Bu düşünceleri Hz. İsa'nın “bütün insanıyeti muhabbetle içine alan ruhundan çok uzak” bulur. Bir süre sonra Budizm'e yönelir. Budizm'in “insan tahammülünün hududunu aşan çaresizlik ve ıstırap içindeki insana” cazip geldiğini düşünen yazar, burada da umduğunu bulamaz. Çocukluğundan itibaren kısmen de olsa ruhunda yer edinen İslam'a ve Kuran'a yönelir. Ona göre Kuran'ın başında yer alan

Fatiha suresini “tekrar eden bir çocuk, ister istemez İslâmîyet’in bütün insanlığı içine alan bir ruh ifade ettiği kanaatini içinde taşıyacaktı.” Yine ona göre “Hristiyanlığın bu kadar kuvvetli kalmasında her çocuğun akşam sabah tekrar ettiği meşhur dua kuvvetli bir amil olmuştur.” (Adıvar, 2014, s. 149-151). Kolej hayatına kadar geleneksel İslâmî anlayışla hareket eden yazar bu dönemde İslam’la ilgili ilk esaslı okumalar ve analizler yapmaya başlar:

Garip olarak on beş yaşındaki bir kızda nadir olan dini insiyak bende çok kuvvetli idi. Ve aynı zamanda din de dahi her şeyin ‘neden, niçin’ini arar dururdum. Ruhumda gözüme görünen realitelere ziyade görünmeyen manevi realitelere susamış gibi idim. O yaşa kadar dinimin sadece harici şartlarına tabi olmuş, namaz kılmış ve oruç tutmuştum. Fakat kafamda hudutsuz sualler vardı. Bundan dolayı bilerek veya bilmeyerek, Gazzali’nin içtihat kapılarının kapanmasını tutan tezi içimi kemirirdi. İchtihat kapılarının İslâmîyet’te kapanmasına taraftar olan zümre, İslâmîyeti din olarak dar bir safhaya ve daha fazla tavır ve harekete bağlamıştı. Tabii bunda softalığın da büyük bir rolü olmuştu. (Adıvar, 2014, s. 149)

Yazar bu dönemde sorgulayıcı bir kimliğe kavuşmakla birlikte İslam’a bakış açısının Batılı kültürel önyargılardan tamamen bağımsız olduğu söylenemez. Nitekim yazarın eğitimle ilgili düşüncesinin temellenmesinde Batılı eğitim kurumlarının etkisi bariz bir şekilde müşahade edilir. Halide Edip Talim ve Terbiye adlı kitabında “Şark usûl-ı talimiyesinin verdiği gaye, şahsiyeti imha etmektir. (...) Garbın netâic-i talimiyesi tekâmül-i şahsiyettir” (Halide Edip, 1327, s. 20) diyerek insan kişiliği üzerinde Doğu tarzı eğitimin menfi, Batı tarzı eğitimin ise müspet bir etki meydana getirdiğini iddia eder. Yazara göre bunun temelinde Doğu toplumlarında saltanata, Batı toplumlarında ise cumhuriyete dayalı yönetimlerin olması yatar (Halide Edip, 1327, s. 20).

Sonuç olarak Halide Edip’in “ailesinden gelen hars ile okulda öğrendiği Batı medeniyetini birleştirmesi, Halide Edip’in bir terkibe ulaşmasını sağlamıştır” (Enginün, 2006, s. 404). Ancak yazarın yerli eğitim kurumlarından uzak kalışı ve milli kimliğini oluşturan temelini sadece aileden gelen birtakım örf ve adetlerden ibaret olması onu kültürel anlamda kendi toplumundan kopmasına, dünya görüşü ve yaşam biçimi olarak Batı kültür ve yaşam biçimini kanıksamasına yol açar. Oysa yazarın kendi ifadesiyle eğitim ve öğretim “cemiyetin maksatlarından birini vücuda getirmek için sarf ettiği bir emektir” (Halide Edip, 1327, s. 4). Bu anlamda Halide Edip’in eğitim aldığı okullar dikkate alındığında o, daha çok Batılı toplumların maksatlarına göre yetişmiş biridir. Ancak aile çevresi ve içinde yaşadığı toplumdan tevarüs eden duygu, düşünme biçimi, sezgi ve tutumlar onun benliğini oluşturan bütünleşmiş kimliğin diğer bileşenleridir (Çınar, 2013, s. 237). Bütün bunlar göz önüne alındığında onun Doğu-Batı senteziyle oluşmuş bir kişiliğe sahip olduğu görülür. Ancak bu kişilikte Batıya ait etkenler daha baskındır.

2. Bilim

Salih Zeki ile tanışmaya kadar daha çok “mistik ve ruhi tesirlere tabi” olan Halide Edip, bu aşamadan sonra pozitif bilimler dışında hiçbir düşünceye hayat hakkı tanımayan yeni bir dünya görüşüyle tanışır. Salih Zeki elinden geldiğince Halide Edip’i pozitif ilim anlayışına sevk eder. Salih Zeki’nin dünya görüşünde “salt aklın hükümlerinde, insan ruhunun tutulmasına paralel giden bir eğitim ve öğretim anlayışı vardır” (Çınar, 2013, s. 335). Salih Zeki’nin Kamus-u Riyaziyat adlı eserindeki matematik ve filozofların hayatını çeşitli eserlerden derleyen bir asistan kimliğiyle çalışır (Adıvar, 2014, s. 161). Ancak bu durum on yedi yaşındaki

Halide Edip'te bazı olumsuz ruhsal hallerin yaşanmasına yol açar. Yazar, salt akılcılığın öne çıktığı ve hisse ait unsurların baskılandığı hayatının bu dönemi için şu düşünceleri dile getirir:

Kendi yaşım ile mütenasip olmayan bir görüşle kâinatın maddi realitelerini idrake kafam patlayacak kadar, ağrıyınca kadar çalıştım. O devirden sonra artık bir taraftan şahsi hayatımın getirdiği, bazen faciaya kaçan buhranlar, bir taraftan da memleketimin bir türlü sonu gelmeyen ıstıraplı meseleleri beni bir türlü kurtulamadığım akıntının içine sürükledi gitti. Yıllar yılı gençliğimin tabii olan insiyaklerini boğdum durdum. Fakat yine de içimde gençlik, daha doğrusu çocukluk, daima yaşadı. Esasen büyük ve küçük her sanatkârın, hatta kendini tüketmemiş olan fikir adamlarının bu hâkim bir vasfıdır (Adıvar, 2014, s. 158).

Edgar Morin'e göre "insanoğlu, insanca yaşaması için mantık kadar duyguya, bilim kadar efsaneye de muhtaçtır" (Köse; Ayten, 2012, s. 193). Bu düşüncenin aksine Zeki Salih, Halide Edip'in duygusal tarafını törpülemeye ve onu salt akılla sınırlamaya çalışır. Oysaki insanın ruh sağlığı ile duygusal yönelimleri arasında pozitif bir ilişki vardır (Oman; Thoresen, 2013, s. 295). Çok boyutlu bir varlık olan insan, akıl ve bilimsel boyuta sahip olduğu kadar inanmak, tapmak, sevmek/sevilmek, şefkat gibi duyguların oluşturduğu ruhsal bir boyuta da sahiptir. Sağlıklı bir psikolojiye sahip olması için bütün bu duyguların doyurulduğu bir hayat tarzına ihtiyaç duyar. Çünkü düşünce ve duygu keskin çizgilerle birbirinden ayrılamaz, sağlıklı bir eğitim için her ikisi de gereklidir (Çınar, 2013, s. 196). Aksi takdirde birtakım psikolojik problemlerle karşı karşıya kalınır. Nitekim Halide Edip duyguların bastırıldığı ve salt aklın ön plana çıkarıldığı evlilik hayatında hastalanarak yatağa düşer. Uzun süre yatakta kalan ve ölümün mukadder olduğunu düşünen yazar, anne olacağını öğrendikten sonra kısa sürede sağlığına kavuşur. Bu durum insan sağlığı için akıl kadar duygunun da önemini ortaya koyar.

Kadın, doğası gereği erkeklere göre daha duygusaldır. Duygudan tamamen soyutlanıp salt aklın egemen olduğu bir atmosferde yaşamaya başlaması Halide Edip'in ruhunda depresif bir atmosfer meydana getirir. Fakat o, anne olduktan sonra salt aklın etkisinden çıkarak şefkat duygusunun meydana getirdiği müspet bir duygu atmosferi içinde sağlığına kavuşur. Bunun yanında daha önce Rıza Tevfik'ten aldığı Herbert Spencer ve Bergson felsefesiyle ilgili mistik bilgiler yazarın ruhunda güçlü bir etki bırakmıştı (Enginün, 2006, s. 395). Bu durumun da etkisiyle salt aklın hâkim olduğu tek boyutlu bilimsel düşünce atmosferinden çıkarak insan doğasının diğer bir yönü olan psikolojik/duygusal boyutunun insan sağlığı, eğitimi ve gelişimindeki önemini kavramaya başlar. Zira düşünce ve duygu keskin bir biçimde birbirinden ayrılamaz ve sağlıklı bir ruhsal gelişim için ikisi de gereklidir (Çınar, 2013, s. 196). Tek boyutlu yaklaşımlar ve yaşantılar insan doğasına aykırı olduğundan birtakım fikri ve psikolojik sorunlara yol açar. Nitekim Halide Edip'in eğitim süreci bu durumun açık bir göstergesidir.

3. Sonuç

Derin ve esaslı bir dini eğimden geçmeyen Halide Edip için din sadece kültür ve sanat bağlamında okunması gereken bir yerde durur. Bu durum onun hem İslam hem Hristiyanlık hem de Budizm'e olan eğilimi için geçerlidir. Halide Edip'in babasının Yahudi kökenli olmasına rağmen Yahudilik onun hatıralarında pek yer almaz. Geleneksel İslâmî ritüellerden etkilenir, fakat İslam'ın siyasi, sosyal, ekonomik, hukuk gibi yaşamın temel alanlarına yönelik hükümleri karşısında kayıtsız kalır. Yazar eğitim sürecinde din insanlarıyla sosyal bir iletişim kurar. Söz konusu insanların davranış biçimleri yazarın dine bakış açısında etkilidir. Babasının İslam kültürünün hâkim olduğu okul ve medreselerde okumasına izin vermemesi yazarda İslam

hakkında sağlıklı bir bilimsel ve kültürel bilgilenmeye engel olur. Rum Okulu ve Hristiyan kültürü yazarın ruh ve düşünce dünyası üzerinde oldukça büyük bir etki meydana getirir. Bunun yanında Amerikan Koleji'ndeki eğitimin niteliği ve buradaki misyonerlik faaliyetleri yazarın hayata dair bakış açısını etkiler. Yazardaki geleneksel İslâmî anlayış, Rum kültürü merkezli Hristiyanlık, Amerikan koleji bağlamında gelişen liberal düşünce olmak üzere üç farklı kaynaktan gelen bilgi ve kültür unsurlarıyla şekillenir.

Kaynaklar

- Adivar, H. E. (2008). *Mor salkımlı ev*. İstanbul: Can Yayınları.
- Adivar, H. E. (2020). *Harap mabetler*. İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Akyüz, K. (1995). *Modern Türk edebiyatının ana çizgileri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Altın, H. (2019). Halide Edip'te eğitim fikri ve onun talim ve terbiye isimli eseri. *OPUS International Journal of Society Researches*, 14(20), 1861-1895.
- Alyılmaz, C. (2010). Türkçe öğretiminin sorunları. *Turkish Studies*, 5(3), 728-749.
- Âmedî, M. T. (2018). *Gurerü'l hikem; İmam Ali'den (as.) nurlu hikmetler*. İstanbul: Önsöz Yayıncılık.
- Balcı, M. (2019). *Muahrrire Hanım*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.
- Carel, A. (2003). *İnsan denen meçhul* (Çev.: Ömer Durmaz). İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Çalışlar, İ. (2011). *Biyografisine sığmayan kadın: Halide Edip*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Çınar, A. (2013). *Değerler felsefesi ve psikolojisi*. Bursa: Emin Yayınları.
- Doğramacıoğlu, H. (2017). Halide Edip Adivar'ın eğitim ve öğretim ile ilgili görüşleri. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (62), 129-137.
- Enginün, İ. (1995). *Halide Edip Adivar'ın eserlerinde doğu-batı meselesi*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Enginün, İ. (2006). *Yeni Türk edebiyatı; Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Halide Edip (1327). *Talim ve terbiye*. İstanbul: Tanin Matbaası.
- Hökelekli, H. (2011). *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kazan, F. (1995). *Halide Edip ve Amerika* (Çev. Bernar Kutlu). Ankara: Bağlam yayıncılık.
- Kolcu, A. İ. (2016). *Milli edebiyat 2*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Köse, A. ve Ayten, A. (2012). *Din psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Oman, D. ve Thoresen, C. E. (2013). *Din ve maneviyat sağlığı etkiler mi?; Din ve maneviyat psikolojisi* (Der: Raymond F. Paloutzian; Crystal L. Park). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Şahin, V. (2014). *Bilge kadının aynadaki yüzü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Uluköse, G. (2006). *Halide Edip Adivar*. İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Yılmaz, A. (2013). *Halide Edip'te kadın hakları*. *Türkoloji Dergisi*, 20(1), 119-134.

Extended Abstract

Education is the basic phenomenon that gives direction to personality and personality, which is a part of life. Halide Edip's childhood experiences and the education she received during this period had a great impact on the later periods of her life. The education included in the childhood and early youth of Halide Edip Adıvar, one of the leading writers of 20th century Turkish literature, enabled her to have a different personality from her peers. He first provided educational training at a Greek school called Kyria Ellenie, then at Üsküdar American College. In addition, private teachers complete home education. Thus, he works away from Ottoman educational institutions where Islamic culture is active. Halide's first psychological developments took place in the Greek School, where the traditional Islamic understanding of the family and Christianity dominated, and in the American College, where liberal thought prevailed; The development of plants is also ensured by her husband, Zeki Salih, who has a non-religious appearance.

Religion is a phenomenon as ancient as human history and has a feature that directs human and social life in all nations on the stage of history. People show different tendencies in terms of perceiving and experiencing religion. Some people tend to live by understanding and feeling the religion by taking into account its basic principles, while others accept the religion in its traditional form without making a deep-rooted and comprehensive investigation and organize their lives with a superficial religious understanding. It is seen that the traditional religious understanding had an important place in the early years of Halide Edip's education. In her memories, Halide Edip states that the first influence on religion in her vaguely remembered childhood was Mevleviism, which she sensed in her grandmother, Eyüpsultanlı Nakiye Hanım. The aspects of Nakiye Hanım, whose uncle was the mausoleum of the Mevlevi lodge, who prayed regularly, fasted, and had a religious attire without being ostentatious, attracted Halide Edip's attention. Little Halide visiting her nurse and her nurse taking her to the Süleymaniye Mosque enables the author to become acquainted with traditional religious rituals in her childhood. Here are Islamic forms of worship such as praying, recitation of the Quran and hymns, and preaching; Ramadan, fasting, iftar, tarawih etc. Halide Edip, who is familiar with Islamic concepts, is fascinated by the mosque's simple architecture decorated with ridges. Since the motifs and images he sees regarding Ramadan originate mostly from the traditional beliefs of the people, they have a feature that nourishes the author's interest in Sufi folk literature. In her memoirs, Halide Edip refers to traditional religious motifs and images that manifest themselves in the religious atmosphere of Ramadan. In Halide Edip's art and especially in her novels, religion finds expression not as a worldview and lifestyle that gives color to every dimension of life, but as a mystical feeling and a traditional orientation. The atmosphere that Halide Edip witnessed in the Süleymaniye Mosque and its surroundings, especially during Ramadan, did not cause the development of a fundamental religious thought in her, but the painting created during the fulfillment of religious duties is a source of aesthetic pleasure based on visuality for the author. Religion shows its presence in both positive and negative aspects in the experiences that Halide Edip witnessed and experienced regarding religion in her childhood. Having Halide Edip read texts containing the hell motif in her childhood caused her to develop a sometimes negative perspective towards religion. In Islamic culture, depictions of heaven are used for the religious education and healthy spiritual development of children. However, since this issue was not taken into consideration in Halide Edip's spiritual and religious education, a dual perception emerged in her view of Islam. Going to the Greek School and becoming familiar with Christian culture should be considered a turning point in Halide Edip's education and training. It can be said that Halide, who studied at a Greek school, was influenced by the environment where Christian culture predominated. Halide Edip enrolls in the American College in İcadiye as a result of her father's insistence, and during this period she takes on a more questioning personality. The author's stay away from local educational institutions and the fact that the basis of his national identity consists only of some customs and traditions inherited from his family, causes him to disconnect from his own society in a cultural sense and to become accustomed to Western culture and lifestyle as a worldview and lifestyle.

Halide Edip, who was mostly "subject to mystical and spiritual influences" until she met Salih Zeki, is then introduced to a new worldview that does not allow any thought other than positive sciences to survive. Women are naturally more emotional than men. Being completely isolated from emotion and living in an atmosphere dominated by reason alone creates a depressive atmosphere in Halide Edip's soul. However, after becoming a mother, she regains her health in an atmosphere of positive emotions created by compassion, beyond the influence of pure reason.

For Halide Edip, who does not have a deep and fundamental religious background, religion stands in a place that should be read only in the context of culture and art. This applies to his tendency towards both Islam, Christianity and Buddhism. The behavior of the people in question is effective in the author's perspective on religion. The fact that his father does not allow him to study in schools and madrassas where Islamic culture is dominant prevents the author from gaining healthy scientific and cultural knowledge about Islam. Greek School and Christian culture have a great impact on the author's spiritual and intellectual world. In addition, the quality of education at the American College and the missionary activities there affect the author's perspective on life. The perspective on religion is shaped by information and cultural elements coming from three different sources: the traditional understanding of Islam, the Christian culture centered on Greek culture, and the liberal thought developed in the context of American college.